

Шуляк Сергій Вікторович
Телятнікова Аліна Романівна

АСЕАН у системі регіональної безпеки Південно-Східної Азії

УДК 327(59):355.02
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2026-2.31>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Шуляк Сергій Вікторович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-6499-2000

Телятнікова Аліна Романівна
студентка
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0006-3753-9546

Регіон Південно-Східної Азії характеризується економічним динамізмом, активними інтеграційними процесами та взаємозалежністю, але водночас – гострим геополітичним суперництвом великих держав і численними безпековими викликами. У цих умовах набуває все більшої актуальності питання про наявну систему регіональної безпеки, її ефективність та спроможність протистояти традиційним і новим загрозам, підтримувати діалог між регіональними та глобальними акторами. Розуміння безпекової динаміки Південно-Східної Азії, що має ключове значення для глобального розвитку, неможливе без розуміння ролі АСЕАН у регіональній системі безпеки, її підходів до реагування на загрози та викликів з якими стикається її регіональне лідерство.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі АСЕАН у системі регіональної безпеки у Південно-Східній Азії. У якості теоретичної основи дослідження обрано запропоновану представниками Копенгагенської школи теорію регіональних безпекових комплексів. Специфіка теоретичної основи дослідження, обумовила використання у роботі підходу «рівнів аналізу», що дозволяє врахувати як внутрішні, так і зовнішні чинники формування регіональної безпеки та їхню взаємодію.

Автори доводять, що у складному геополітичному середовищі, яке характеризується суперництвом великих держав, АСЕАН змогла утвердити та зберегти свою провідну роль у формуванні регіональної безпекової архітектури. Принципове значення для лідерства АСЕАН має її позиція як центру регіональних політико-безпекових форумів, насамперед East Asia Summit, ASEAN Regional Forum та ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Завдяки цій ролі АСЕАН змогла поширити концепцію «центральної АСЕАН» та власні принципи та норми взаємовідносин («шлях АСЕАН») серед партнерів по діалогу.

Водночас, попри успіхи АСЕАН у якості центрального елемента системи регіональної безпеки у Південно-Східній, Східній Азії та ширшому Індо-Тихоокеанському регіоні, таке її лідерство стикається з серйозними викликами, серед яких загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм; конкуренція з боку альтернативних (мінілатеральних) форматів; внутрішня неоднорідність організації та інституційні обмеження.

Ключові слова: АСЕАН, безпека, система регіональної безпеки, «центральність АСЕАН», «Шлях АСЕАН», Південно-Східна Азія, Східна Азія, Індо-Тихоокеанський регіон.

Вступ. Регіон Південно-Східної Азії характеризується економічним динамізмом, активними інтеграційними процесами та взаємозалежністю, але водночас – гострим геополітичним суперництвом великих держав і численними безпековими викликами. В умовах зростаючої конкуренції між США та Китаєм за вплив у регіоні, посиленням загрози збройних конфліктів, набуває все більшої актуальності питання про наявну систему регіональної безпеки, її ефективність та спроможність протистояти традиційним і новим загрозам, підтримувати діалог між регіональними та глобальними акторами, що мають тут свої інтереси.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) традиційно відіграє провідну роль у забезпеченні регіональної безпеки. Мережа створених нею інституційних механізмів, що забезпечують регіональний діалог і співпрацю, на основі вироблених нею норм і принципів, утворюють основу безпекової архітектури у Південно-Східній та Східній Азії й пропонуються у якості основи для безпекової архітектури більш широкого Індо-Тихоокеанського регіону. Отже

розуміння безпекової динаміки зазначених регіонів, що мають ключове значення для глобального розвитку, неможливе без розуміння місця та ролі АСЕАН у регіональній системі безпеки, її підходів до реагування на загрози та викликів з якими стикається її регіональне лідерство.

Мета та завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні ролі АСЕАН у системі регіональної безпеки у Південно-Східній Азії. Досягнення мети передбачає вирішення низки дослідницьких завдань, а саме: встановити особливості південно-східноазійського регіонального безпекового комплексу та основних безпекових викликів у Південно-Східній Азії; з'ясувати місце АСЕАН в архітектурі регіональної безпеки та її підходи щодо її забезпечення; визначити перспективи та виклики що постають перед АСЕАН як центральним елементом системи регіональної безпеки.

Методи дослідження. У якості теоретичної основи дослідження обрано запропоновану представниками Копенгагенської школи (Б. Бузан та О. Вейвер) теорію регіональних безпекових

комплексів (Regional security complex theory), що дозволяє найбільш адекватно пояснити системні зв'язки та взаємодії держав у намаганні забезпечити власну безпеку. Регіональний безпековий комплекс розуміється як «сукупність одиниць, основні процеси сек'юритизації, десек'юритизації або обох настільки взаємопов'язані, що їхні проблеми безпеки не можна розумно проаналізувати або вирішити окремо одна від одної» [8, с. 44].

Специфіка теоретичної основи дослідження, обумовила використання у роботі підходу «рівнів аналізу» (levels of analysis approach). Автори теорії виокремили чотири рівні аналізу, які дозволяють зрозуміти динаміку регіональної безпеки: 1) внутрішній рівень – зосереджується на внутрішніх процесах у державах регіону, виявляючи вразливості, що виникають унаслідок внутрішньополітичних, економічних і соціальних факторів; 2) регіональний рівень – фокусується на специфічних характеристиках самого регіону, включаючи взаємодію між державами, баланс сил і моделі безпекової поведінки; 3) міжрегіональний рівень – аналізує, як даний регіон взаємодіє з прилеглими регіональними комплексами, включаючи впливи, проникнення та міжрегіональні зв'язки; 4) глобальний рівень – розглядає вплив глобальних акторів на регіон, підкреслюючи взаємодію між глобальними та регіональними безпековими структурами [8, с. 51]. Такий багаторівневий підхід дозволяє врахувати як внутрішні, так і зовнішні чинники формування регіональної безпеки та їхню взаємодію.

Результати. Південно-Східна Азія цілком відповідає розумінню регіонального безпекового комплексу, як його визначили автори теорії, демонструючи високий рівень взаємозалежності у сфері безпеки між державами. Безпекова складність регіону охоплює взаємопов'язані виміри – від військово-політичного й економічного до екологічного та соціо-культурного. Країни регіону характеризуються значною географічною близькістю, тісними історичними зв'язками, а також усталеними моделями співпраці та конкуренції, що формують специфічну динаміку безпеки. Ці чинники створюють високий рівень взаємозалежності та взаємопов'язаності у сфері безпеки між державами Південно-Східної Азії.

Як зазначили Б. Бузан та О. Вейвер, регіональний безпековий комплекс у Південно-Східній Азії утворився з акцентом на національний суверенітет, що зумовлено передусім історичними чинниками. Суперечки між колись існуючими тут дрібними незалежними королівствами, період колоніалізму та китайськоцентрична система, що тривалий час існувала й певною мірою продовжує існувати в регіоні, залишили у спадок багато історичних, етнічних, культурних, статусних та територіальних питань, які підживлюють націоналізм та регіональну конкуренцію [8, с. 93–95]. В цьому сенсі деякі західні

дослідники вбачають певний парадокс у формуванні міжнародного порядку в регіоні. З одного боку, спостерігається глобалізація та зростання взаємозалежності, а з іншого – збереження у регіоні доволі традиційної системи національних держав, що дотримуються принципів суверенітету у стилі Вестфальського миру, що дає привід описувати цей порядок терміном «Eastphalia» [9, с. 754]. Це вимагає державоцентричного підходу до аналізу системи регіональної безпеки, адже у Східній Азії безпековий порядок формується передусім політичними елітами держав. При цьому їхнє бачення безпеки виходить далеко за межі традиційної військової сфери. Воно включає заходи зі зміцнення довіри, забезпечення мирних змін, стабілізацію політичних режимів через економічне зростання, консолідацію внутрішнього контролю, а також врегулювання міждержавних конфліктів [9, с. 755].

Хоча Південно-Східна Азія – це один з небагатьох регіонів світу, який перебуває у стані сталого економічного зростання, це також регіон з високим показником економічної нерівності та неоднорідним розвитком. Проблеми неефективного державного управління, менеджменту криз, перерозподілу дивідендів економічного зростання та корупції залишаються нерозв'язаними [14, с. 59–63]. Актуальними залишаються й виклики, асоційовані зі світовими процесами глобалізації: забезпечення сталого економічного зростання, лібералізація економіки та політичні трансформації, реструктуризація та модернізація промисловості у відповідності зі змінами у регіональному та світовому економічному середовищі. Зростання державного боргу та стихійні лиха, ліквідація наслідків яких покладає додатковий тягар на постраждалі держави, створюють додаткові ризики [14, с. 70–72].

Політична нестабільність та нові глобальні проблеми, такі як зміна клімату та поширення інфекційних захворювань також мають помітний вплив на політику держав Південно-Східної Азії. Хоча логічною відповіддю на ці виклики була б міжнародна співпраця, держави Південно-Східної Азії дотримуються традиційної для Азії обережної лінії поведінки щодо міжнародних договорів, що накладають жорсткі зобов'язання.

Ще однією важливою тенденцією у розвитку процесів сек'юритизації в регіоні, яку вже спостерігали Б. Бузан і О. Вейвер на момент виходу їхньої праці, є процес злиття північно-східноазійського та південно-східноазійського безпекових комплексів у ширший східноазійський. Це стало можливим завдяки занепокоєнню щодо зростання ролі Китаю, інституційним змінам (зокрема створенню ASEAN Regional Forum), а також визнанню тісного зв'язку між безпекою та економічною взаємозалежністю. У результаті відбулася «зовнішня трансформація», яка об'єднала два регіональні безпекові комплекси в один [8, с. 171]. Тобто дослідження системи регі-

ональної безпеки у Південно-Східній Азії вимагає розгляду її у контексті безпекових проблем Східної Азії в цілому.

Більш того, сьогодні ми можемо стверджувати, що це завдання вимагає ще більшого розширення фокусу і врахування безпекової динаміки усього Індо-Тихоокеанського регіону. Адже тут розгортається геополітичне суперництво між Китаєм і США, яке особливо яскраво проявляється у Південно-Східній Азії саме у сфері безпеки [12]. У цьому просторі, на перетині Індійського та Тихого океанів, їхні конкуруючі стратегії формують регіональне середовище щонайменше у двох вимірах. З одного боку, дії Пекіна та Вашингтона безпосередньо впливають на суверенітет і безпеку прибережних держав, особливо в Південно-Китайському морі, де Китай застосовує широкий спектр гібридних інструментів – окупацію та намів островів, тиск на рибалок і берегову охорону інших країн, кібератаки та інформаційні операції. У відповідь США активізують операції зі свободи судноплавства та інші військово-морські навчання. З іншого боку, і Китай, і США інвестують у поглиблення безпекових партнерств, які виступають важливими інструментами їхнього регіонального впливу [12].

Важливою характеристикою будь-якого регіонального безпекового комплексу виступає *полярність*, що вказує на те, як розподіляється сила між одиницями всередині комплексу [8, с. 53]. Розподіл сили визначає баланс і рівень впливу кожної одиниці, формуючи внутрішню динаміку регіону та характер реагування на безпекові загрози. Скласти уявлення про сучасний силовий потенціал держав Південно-Східної Азії, та Індо-Тихоокеанського регіону загалом, можна звернувшись до даних проекту *Asia Power Index* [7]. Проект реалізується австралійським Lowy Institute з 2018 р. та вимірює ресурси та вплив держав з метою визначення їхньої відносної сили в Азії. Він відображає поточний розподіл сили та відстежує його зміни з плином часу. Індекс охоплює 27 країн і територій, ранжуючи їх за здатністю формувати своє зовнішнє середовище.

Asia Power Index визначає силу як «здатність держави спрямовувати або впливати на поведінку інших держав, недержавних акторів і перебіг міжнародних подій». Інакше кажучи, індекс має на меті виміряти спроможність країн формувати своє зовнішнє середовище та реагувати на нього. Індекс враховує багатовимірний характер сили через оцінювання 131 індикатора. Загальна сила держави визначається як середнє зважене за вісьмома показниками сили (*measures of power*): економічні спроможності (*economic capability*), військові спроможності (*military capability*), стійкість (*resilience*), ресурси майбутнього розвитку (*future resources*), економічні зв'язки (*economic relationships*), оборонні мережі (*defence networks*), дипломатичний вплив

(*diplomatic influence*), культурний вплив (*cultural influence*). Перші чотири – показники ресурсів (*resources measures*) – відображають матеріальні можливості держави та її здатність до витривалості, які є необхідними передумовами для реалізації сили. Решта – показники впливу (*influence measures*) – оцінюють активний рівень впливу держави, передусім щодо інших країн, включених до Індексу [7].

Держави-члени АСЕАН, які за класифікацією *Asia Power Index 2025* належать до категорії середніх (Сінгапур, Індонезія, Малайзія, Тайланд, В'єтнам, Філіппіни, Бруней) або малих (Камбоджа, Лаос, М'янма, Східний Тимор), існують в умовах фактично біполярного розподілу сили – США та Китай визначаються як наддержави, маючи показники, відповідно – 80,5 та 73,7 пункти (зі 100). Індія з показником 40,0 визначена як велика держава, решта – як середні та малі [7].

Сполучені Штати залишаються провідною силою в регіоні, маючи ресурси та вплив, що зберігаються незалежно від діяльності окремих адміністрацій. Проте Китай продовжує скорочувати відставання від США. У 2025 р. розрив між ними скоротився більш ніж на два пункти, досягнувши найнижчого рівня з 2020 р. І хоча США прагнуть активніше використовувати свій економічний потенціал, зокрема через запровадження високих тарифів щодо багатьох країн, це поки що має негативний вплив на їхній дипломатичний вплив. Китай, як єдиний рівний конкурент США в умовах фактично біполярного розподілу сили в Азії, демонструє готовність і впевненість у відповіді на американський економічний тиск, зокрема шляхом введення власних тарифів і експортних обмежень. Пекін також успішно позиціонує себе для країн регіону як надійного партнера, що виступає проти протекціонізму та односторонніх дій [13, с. 6].

Стикаючись із наслідками китайсько-американського суперництва, держави Південно-Східної Азії розробляють власні оборонні стратегії та політики, спрямовані на захист своїх інтересів і водночас стимулюють переосмислення регіональної безпекової архітектури. Французька дослідниця Ж. Леш умовно виокремлює в ній три складові: 1) двосторонні та мінілатеральні формати співпраці, орієнтовані на практичні (операційні) завдання; 2) партнерства зі Сполученими Штатами, які більшістю країн регіону сприймаються як гарантія стабільності; 3) мережу багатосторонніх форумів навколо АСЕАН [12]. Ці багатосторонні формати функціонують як простір для регіональної співпраці та «соціалізації», сприяючи формуванню спільних норм і стратегічних уявлень. Водночас вони покликані обмежувати вплив позарегіональних держав – таких як Китай, США, Індія та Японія – через їх включення у ширші багатосторонні рамки під егідою АСЕАН.

АСЕАН було створено в 1967 р. як механізм зміцнення існуючих регіональних зв'язків та сприяння регіональній співпраці в Південно-Східній Азії. Декларація АСЕАН (Бангкокська декларація) визначила усвідомлення п'яти держав-засновниць (Індонезія, Малайзія, Філіппіни Таїланд та Сінгапур) того, що «заповітні ідеали миру, свободи, соціальної справедливості та економічного добробуту найкраще досягаються шляхом сприяння доброму взаєморозумінню, добросусідству та змістовній співпраці між країнами регіону» [4, с. 27]. Потреба у такому механізмі була нагальною, адже майбутні держави-члени АСЕАН вже були залучені до низки серйозних суперечок, які призвели до політичної напруженості.

Під час холодної війни АСЕАН встановила норми для регулювання відносин між членами та запровадила практичні заходи для врегулювання конфліктів. Проте у цей час її геополітичний масштаб обмежувався Південно-Східною Азією, а стратегічний вплив був відносно слабким через домінування великих держав, таких як США, Китай та СРСР.

У постбіполярний період функціональність і геополітичний масштаб АСЕАН розширилися до Східної Азії – завдяки включенню держав Індокитаю до складу організації та створенню політичних і безпекових зв'язків із зовнішніми акторами через інституційне будівництво. Сьогодні держави-члени АСЕАН мають більше стратегічних інструментів для впливу на ширший регіональний порядок в Азії [10, с. 6].

Завершення холодної війни створило у Східній Азії вакуум влади. Закінчення американо-радянського протистояння та розпад СРСР поглибили стратегічну невизначеність. Постало питання про АСЕАН як нового потенційного лідера регіону. Організація запропонувала нову форму лідерства, яка не спиралася на присутність великої держави, а натомість діяла у форматі більш вільної «асоціації» середніх та малих держав [15, с. 90–93]. В її основу було покладено принцип *центральності АСЕАН (ASEAN Centrality)*, за яким, визначення порядку денного та головування є прерогативами АСЕАН, а держави-члени інтегруються у систему «кооперативної безпеки» АСЕАН, що дозволяє уникнути домінування однієї держави чи групи держав [10, с. 27]. Принцип центральності було формально проголошено у 2007 р., у ст.1 Хартії АСЕАН (ASEAN Charter): «підтримувати центральну роль і проактивну позицію АСЕАН як головної рушійної сили у її відносинах і співробітництві з зовнішніми партнерами в регіональній архітектурі, яка є відкритою, прозорою та інклюзивною» [16]. Пізніше він був розвинений у інших стратегічних документах організації, зокрема «ASEAN Outlook on the Indo-Pacific» (2019) [5].

За відсутності чіткого регіонального лідерства з боку Китаю та/або Японії у Східній Азії, АСЕАН

перетворилася на головний інституційний центр безпекового співробітництва у регіоні. Саме інституційний кластер навколо АСЕАН є найбільш розвиненою структурою для реагування на регіональні безпекові виклики. З метою зміцнення довіри, формування спільного розуміння регіональних проблем безпеки та підходів до їх розв'язання, а також обмеження потенційної конкуренції було розроблено мережу інституційних механізмів АСЕАН:

1. *Регіональний форум АСЕАН (ASEAN Regional Forum, ARF)*, започаткований 1994 р. ARF був створений під егідою АСЕАН як перший регіональний безпековий форум, що охоплює весь Азійсько-Тихоокеанський простір. Його засідання зазвичай відбуваються на рівні міністрів закордонних справ. Це багатосторонній (27 учасників) майданчик, створений для заохочення діалогу та співробітництва у сфері політичної й військової безпеки. Цілі ARF викладені в Першій заяві голови ARF (1994), а саме: сприяти конструктивному діалогу та консультаціям з політичних і безпекових питань, що становлять спільний інтерес і викликають занепокоєння; робити вагомий внесок у зусилля, спрямовані на зміцнення довіри та розвиток превентивної дипломатії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [17]. ARF відіграє важливу роль як інклюзивний механізм, що дозволяє залучати великі держави до регіонального діалогу. Хоча форум не приймає юридично зобов'язуючих рішень, він зміцнює дипломатичні канали та довіру між державами з різними безпековими інтересами.

2. *Формат «АСЕАН плюс три» («ASEAN Plus Three»)*, (APT), започаткований 1997 р. за участі Китаю, Японії та Південної Кореї. Процес співпраці APT з часом еволюціонував у головний механізм просування східноазійського співробітництва з довгостроковою метою формування Східноазійського співтовариства, при цьому АСЕАН виступає провідною силою цього процесу. APT став однією з найбільш комплексних рамок співпраці в регіоні, а взаємодія в його межах продовжує розширюватися та поглиблюватися в широкому спектрі сфер, включно з політико-безпековою сферою, торгівлею та інвестиціями, фінансами, енергетикою, туризмом, сільським і лісовим господарством, довкіллям, освітою, охороною здоров'я, культурою та мистецтвом тощо [6].

3. *Східноазійський саміт (East Asia Summit, EAS)*, започаткований у 2005 р., в якому, окрім держав-членів АСЕАН, беруть участь Китай, Японія, Республіка Корея, Індія, Австралія, Нова Зеландія, а з 2011 р. – США і росія. Це регіональний форум на найвищому рівні, який є платформою для «діалогу з широкого кола стратегічних, політичних та економічних питань, що становлять спільний інтерес і викликають занепокоєння, з метою сприяння миру, стабільності та економічному процвітанню у Східній Азії» [11]. Рішення EAS мають консультативний

характер, однак слугують основою для координації політики та спільних програм. Саміт відіграє важливу роль у формуванні архітектури регіональної взаємодії в Азії, зміцнює центральну роль АСЕАН у регіональній архітектурі, забезпечуючи взаємодію між азійськими та позарегіональними державами. Він сприяє формуванню консенсусу з ключових питань, включно з відносинами між великими державами, і підтримує принципи відкритого та інклюзивного співробітництва на Індо-Тихоокеанському просторі.

4. *Зустріч міністрів оборони АСЕАН (ASEAN Defence Ministers' Meeting, ADMM)*, що була створена у 2006 р. та переслідує чотири основні цілі: сприяння миру та співпраці в регіоні, створення консультативної платформи для високопосадовців оборонного та військового секторів держав-членів, стимулювання довіри та прозорості у відносинах між державами, та сприяння створенню Спільноти безпеки АСЕАН. У 2010 р. було запущено формат *ADMM-Plus* – багатосторонній форум, учасниками якого є міністри оборони держав-членів АСЕАН і 8 головних партнерів по діалогу (США, Австралія, Китай, Індія, Японія, Нова Зеландія, Республіка Корея, росія) [2]. Форум став наріжним каменем регіональної архітектури безпеки. Він забезпечує платформу для діалогу між країнами АСЕАН та провідними державами, знижуючи ризики недовіри й інцидентів. Водночас ADMM-Plus зберігає фокус на «нетрадиційних» загрозах – тероризмі, піратстві, стихійних лихах і пандеміях – уникаючи політизації гострих територіальних суперечок.

Важливою складовою «ASEAN Centrality» є так званий «Шлях АСЕАН» («ASEAN Way») – набір норм і принципів, що визначають стиль взаємодії в межах організації. Важливу роль, в цьому сенсі, відіграв укладений у 1976 р. Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, TAC) [18] – своєрідний кодекс поведінки для держав-членів АСЕАН у стосунках між собою. З часом до нього приєдналася велика кількість (трохи менше 50) позарегіональних держав – партнерів АСЕАН, що свідчить про визнання ними запропонованих нею принципів і норм та готовність співпрацювати відповідно до них.

Серед ключових принципів вироблених АСЕАН для регулювання регіональних відносин: 1) невикористання сили – тобто мирне врегулювання спорів; 2) визнання регіональної автономії; 3) уникнення військових союзів; 4) принцип невтручання у внутрішні справи держав-членів. Останній із цих принципів, на думку А. Ачар'ї, є «найважливішим принципом, що лежить в основі регіоналізму АСЕАН» [1, с. 56]. Розвиток і дотримання цих принципів й призвели до формування особливого комплексу норм, відомого як «Шлях АСЕАН». Це спосіб взаємодії, що базується на «обережності, неформальності, досягненні

консенсусу та неконфронтаційному стилі переговорів, який часто протиставляється конфронтаційності, голосуванню більшістю та юридизованим процедурам прийняття рішень у західних багатосторонніх переговорах» [1, с. 63]. Як зазначає А. Ачар'я, «Основний внесок АСЕАН полягає в управлінні регіональним порядком через норми, а не через формальні інститути чи механізми примусу» [1, с. 95]. Ця неформальна, інклюзивна й необов'язкова модель стала ефективним інструментом формування довіри та забезпечення стабільності регіонального порядку, але водночас обмежує ефективність АСЕАН у кризових ситуаціях.

АСЕАН виступає у ролі архітектора регіональної системи безпеки. Мережа створених нею інституцій формує комплексну архітектуру регіональної взаємодії, забезпечуючи платформи для діалогу з питань безпеки, економічної інтеграції та соціокультурного співробітництва. АСЕАН фактично стала «кермом» макрорегіональних процесів, формуючи так звану «мультиплексну архітектуру», де існує не один домінуючий інститут, а мережа взаємопов'язаних форматів. Це дозволяє вирішувати низку завдань: зменшувати конкуренцію між великими державами; уникати жорсткого поділу на «включених» і «виключених»; просувати співпрацю на основі норм, а не лише балансу сил.

Центральність АСЕАН дозволяє їй виконувати роль посередника між ключовими акторами, насамперед США та Китаєм. Завдяки своїй нейтральності та здатності скликати багатосторонні форуми, АСЕАН знижує рівень недовіри між великими державами, запобігає домінуванню однієї сили, підтримує інклюзивний діалог.

Свій підхід у забезпеченні регіональної безпеки, на основі принципу власної центральності, АСЕАН сьогодні намагається застосувати до більш широкого та менш інституціоналізованого простору – Індо-Тихоокеанського (Indo-Pacific) регіону, який перебуває у стані зростаючого геополітичного протистояння. У 2019 р. АСЕАН запропонувала «Погляд АСЕАН на Індо-Тихоокеанський регіон» (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific, AOIP) – стратегічну ініціативу, що визначає її підхід до формування інклюзивного, відкритого та стійкого регіонального порядку в Індо-Тихоокеанському регіоні, з акцентом на центральну роль АСЕАН у співробітництві та її механізми (EAS, ARF, ADMM-Plus, ASEAN Plus One) [5, с. 1–5].

Погляд АСЕАН на Індо-Тихоокеанський регіон передбачає: 1) розгляд Азійсько-Тихоокеанського регіону та регіону Індійського океану не як суміжних територіальних просторів, а як тісно інтегрованого та взаємопов'язаного регіону, в якому АСЕАН відіграє центральну та стратегічну роль; 2) Індо-Тихоокеанський регіон – простір діалогу та співпраці, а не суперництва; 3) Індо-Тихоокеанський регіон – простір розвитку та процвітання для всіх; 4) важ-

ливість морського виміру та морської перспективи у формуванні регіональної архітектури [5, с. 2].

АОІР зазначає, що «Південно-Східна Азія розташована в центрі цих динамічних регіонів і є важливим транспортним і стратегічним «вузлом» та «воротами» до них. Тому в інтересах АСЕАН очолювати формування економічної та безпечної архітектури регіону й забезпечувати, щоб ці динаміки й надалі сприяли миру, безпеці, стабільності та процвітанню народів Південно-Східної Азії, а також ширших Азійсько-Тихоокеанського та Індійсько-Тихоокеанського регіонів» [5, с.1]. АСЕАН прагне, «послідовно демонструвати своє колективне лідерство у формуванні бачення більш тісної співпраці в Індо-Тихоокеанському регіоні та продовжувати зберігати свою центральну роль у трансформації регіональної архітектури в Південно-Східній Азії та прилеглих регіонах», а також «має залишатися «чесним посередником» у стратегічному середовищі конкуруючих інтересів» [5, с.1]. У травні 2025 р. АСЕАН підтвердила намір забезпечити реалізацію АОІР «через конкретні проекти та практичні заходи» [3, с. 3].

Хоча група афілійованих з АСЕАН структур становить ключовий вузол багатостороннього безпекового співробітництва у Східній Азії [9, с.757], регіональна безпекова динаміка не зводиться до діяльності цих багатосторонніх інституцій. Для повного розуміння ролі АСЕАН необхідно зіставляти її діяльність із іншими формами, зокрема: системою союзів під проводом США (з Японією, Південною Кореєю, Таїландом, Філіппінами); двосторонніми відносинами; багатосторонніми форматами поза АСЕАН; діяльністю Шанхайської організації співробітництва (ШОС).

В умовах загострення стратегічної конкуренції та регіональних безпекових викликів, країни Південно-Східної Азії диверсифікують свої оборонні партнерства, щоб зберегти автономію та зміцнити регіональну стабільність. Це проявляється у зростанні кількості оборонних угод, механізмів діалогу та спільних військових навчань з 2017 р. Оборонна співпраця країн регіону з США і Китаєм має різні цілі: партнерства зі США спрямовані на розвиток спроможностей і сумісності (interoperability), тоді як взаємодія з Китаєм переважно виконує дипломатичні функції та сприяє зміцненню довіри [20, с. 4].

США залишаються ключовим партнером у сфері безпеки, особливо у просуванні військової взаємосумісності; оборонна співпраця країн регіону зі США та їхніми союзниками загалом є глибокою і якісною, що відображає стратегічну довіру. Китай також докладає значних зусиль для розширення оборонної співпраці з країнами Південно-Східної Азії і, ймовірно, прагне конкурувати з США в цій сфері. Хоча наразі оборонні зв'язки з Китаєм залишаються відносно поверхневими, Пекін поступово досягає прогресу, особливо в материковій частині

регіону (в Індонезії та Малайзії). Подальше поглиблення співпраці посилить позиції Китаю та відкриє йому нові можливості для просування власних інтересів [20, с. 32].

Хоча Сполучені Штати і Китай залишаються ключовими акторами безпеки, держави регіону активно взаємодіють із ширшим колом зовнішніх партнерів, щоб посилити свою автономію та військові спроможності. Середні держави, такі як Австралія, Японія та Південна Корея відіграють важливу роль як оборонні партнери, пропонуючи розвиток спроможностей, підготовку кадрів і технологічну співпрацю з меншим геополітичним навантаженням ніж великі держави. Така диверсифікація оборонних партнерств демонструє підхід регіону: використання множинних зв'язків для підвищення стійкості та зменшення стратегічної залежності від одного актора [20, с. 4, 32].

Разом із тим, фахівці Lowy Institute стверджують, що вигоди від партнерств зі США та середніми державами розподіляються нерівномірно в межах Південно-Східної Азії: Філіппіни, Індонезія та Сінгапур отримують найбільшу частку нових ініціатив оборонної співпраці, що відображає стратегічне значення морської Південно-Східної Азії. Така тенденція може поглибити розколи в межах АСЕАН між материковими та морськими державами регіону. Якщо ці тенденції збережуться, Південно-Східна Азія ризикує розділитися на два табори: морські держави з глибокими оборонними зв'язками зі США та їхніми союзниками і материкові держави, які не мають подібного рівня співпраці й більш залежні від Китаю [20, с. 4].

Попри амбітні плани щодо утвердження своєї ролі у якості центрального елемента у безпековій архітектурі Індо-Тихоокеанського регіону, АСЕАН, як вказують дослідники, у цьому сенсі, стикається з серйозними викликами [19]:

1. *Загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм*, що створює ризик маргіналізації АСЕАН або її розколу за лініями суперництва великих держав. Економічна вага та географічна близькість забезпечують Китаю значний вплив у Південно-Східній Азії. Водночас багато країн АСЕАН зберігають безпекові зв'язки зі США і розглядають їх як протизвагу китайській силі. Це формує складний баланс, у якому АСЕАН змушена маневрувати між конкуруючими інтересами, зберігаючи автономну роль.

2. *Конкуренція з боку альтернативних (міні-латеральних) форматів*. Такі безпекові проекти, як Quad (Чотиристоронній безпековий діалог між США, Японією, Індією та Австралією) та AUKUS (Австралія, Велика Британія, США) потенційно обходять механізми АСЕАН і підривають її центральність.

3. *Внутрішня неоднорідність*. Різноманітність політичних систем, рівнів розвитку та стратегічних

орієнтацій держав-членів ускладнює вироблення узгодженої позиції, особливо з чутливих питань, де задіяні інтереси зовнішніх держав. Прикладом є криза в М'янмі після військового перевороту в лютому 2021 р., яка продемонструвала обмеженість можливостей АСЕАН.

4. *Інституційні обмеження*. Порівняно невеликі ресурси Секретаріату АСЕАН обмежують його спроможність реалізовувати амбітні регіональні ініціативи. Консенсусна модель ухвалення рішень часто призводять до мінімально узгоджених результатів, особливо у спірних питаннях, таких як конфлікти в Південно-Китайському морі. Крім того, форуми під егідою АСЕАН часто критикують як «дискусійні майданчики», що продукують декларації без ефективних механізмів виконання.

Висновки. У швидко змінюваному геополітичному середовищі АСЕАН змогла утвердити та зберегти свою провідну роль у формуванні регіональної безпекової архітектури, що ґрунтується на механізмах під її егідою. Найважливішим активом АСЕАН у впливі на взаємодію зовнішніх держав із Південно-Східною Азією є її позиція як центру регіональних політико-безпекових форумів, насамперед East Asia Summit, ASEAN Regional Forum та ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Завдяки цій ролі АСЕАН змогла поширити концепцію «центральної АСЕАН» та власні принципи та норми взаємовідносин («шлях АСЕАН») серед партнерів по діалогу.

Водночас, попри успіхи АСЕАН у якості центрального елемента системи регіональної безпеки у Південно-Східній, Східній Азії та ширшому Індо-Тихоокеанського регіоні, таке її лідерство стикається з серйозними викликами, серед яких загострення стратегічного суперництва між США та Китаєм; конкуренція з боку альтернативних (мінілатеральних) форматів; внутрішня неоднорідність організації та інституційні обмеження.

ЛІТЕРАТУРА:

- Acharya A. *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*. 3rd ed. London: Routledge, 2014. 240 p.
- About the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. *ASEAN Defence Ministers' Meeting*: website. URL: <https://admm.asean.org/index.php/about-admm/about-admm-plus.html> (date of access: 17.04.2026).
- ASEAN Community Vision 2045: «Resilient, Innovative, Dynamic, and People-Centred ASEAN». *Association of Southeast Asian Nations*: website. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2025/05/05.-ASEAN-Community-Vision-2045_adopted.pdf (date of access: 17.04.2026).
- ASEAN Documents Series 1967–1988. Third edition. Jakarta: ASEAN Secretariat, 1988. 608 p. DOI: <https://asean.org/book/asean-documents-series-1967-1988/>
- ASEAN Outlook on the Indo-Pacific. *Association of Southeast Asian Nations*: website. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/ASEAN-Outlook-on-the-Indo-Pacific_FINAL_22062019.pdf (date of access: 17.04.2026).
- ASEAN Plus Three Cooperation Work Plan 2023-2027. *ASEAN Plus Three*. URL: <https://aseanplusthree.asean.org/wp-content/uploads/2022/08/APT-Cooperation-Work-Plan-2023-2027.pdf> (date of access: 17.04.2026).
- Asia Power Index 2025. *Lowy Institute*: website. URL: <https://power.lowyinstitute.org/> (date of access: 07.04.2026).
- Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press, 2003. 598 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Friedrichs J. East Asian Regional Security: What the ASEAN Family Can (Not) Do. *Asian Survey*. 2012. Vol. 52, No. 4. P. 754–776. DOI: <https://doi.org/10.1525/as.2012.52.4.754>
- Koga K. *Managing Great Power Politics: ASEAN, Institutional Strategy, and the South China Sea*. Singapore: Springer, 2022. 260 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-19-2611-2>
- Kuala Lumpur Declaration on the East Asia Summit. Kuala Lumpur, 14 December 2005. *East Asia Summit*: website. URL: https://eastiasummit.asean.org/storage/basic_documents/uvj2W4I7oOJaKi0VzMZlw1MM3Opz5yR0S2FHJ1M1.pdf (date of access: 17.04.2026).
- Loesch J. Has ASEAN become Marginalized within Regional Security Architecture? *Politique étrangère*. 2025. Vol. 90, No. 4. URL: <https://www.ifri.org/en/articles-politique-etrangere/politique-etrangere/has-asean-become-marginalized-within-regional> (date of access: 17.04.2026)
- Patton S., Sato J. Asia Power Index 2025. Key Findings Report. *Lowy Institute*. URL: <https://power.lowyinstitute.org/report/> (date of access: 17.04.2026).
- Shihong Bi. A Political Economy Analysis of Modern State Development in Southeast Asia. *Risks, Resilience and Interdependency: Developing Countries in the Age of Uncertainties*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2025. P. 59–88. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-96-7167-0_3
- Tay S. ASEAN Centrality and Collective Leadership: New Dynamics and Responses. *ASEAN Vision 2040. Volume II: Collective Leadership, ASEAN Centrality, and Strengthening the ASEAN Institutional Ecosystem* / Edited by S. Tay, S. Armstrong, P. Drysdale, P. Intal Jr. Jakarta: Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, 2019. P. 90–102.
- The ASEAN Charter. Jakarta: ASEAN Secretariat, 2008. 54 p.
- The First ASEAN Regional Forum. Bangkok, Thailand, 25 July 1994. *ASEAN Regional Forum*: website. URL: <https://aseanregionalforum.asean.org/wp-content/uploads/2019/01/First-ARF-Bangkok-25-July-1994.pdf> (date of access: 17.04.2026).

18. Treaty of Amity and Cooperation in South-east Asia. *Association of Southeast Asian Nations*: website. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/20131230235433.pdf> (date of access: 17.04.2026).

19. Valockova B. ASEAN Centrality and Its Narratives in an Evolving Regional Order. *E-International Relations*.

Mar 26 2025. URL: <https://www.e-ir.info/pdf/107872> (date of access: 17.04.2026).

20. Yaacob R., Patton S., Sato J. Southeast Asia's Evolving Defence Partnerships. *Lowy Institute*: website. 19 August 2025. URL: <https://www.lowyinstitute.org/publications/southeast-asia-s-evolving-defence-partnerships> (date of access: 17.04.2026).

ASEAN in the Regional Security System of Southeast Asia

Shuliak Serhii Viktorovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of International Economic Relations and Regional Studies

University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadsky str., 2/4, Dnipro,
Ukraine

ORCID: 0000-0001-6499-2000

Teliatnikova Alina Romanivna

Student

University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadsky str., 2/4, Dnipro,
Ukraine

ORCID: 0009-0006-3753-9546

The Southeast Asian region is characterized by economic dynamism, active integration processes, and interdependence, but at the same time by intense geopolitical rivalry among major powers and numerous security challenges. Under these conditions, the question of the existing regional security system – its effectiveness and its capacity to address both traditional and emerging threats, as well as to sustain dialogue between regional and global actors – has become increasingly relevant. Understanding the security dynamics of Southeast Asia, which are of key importance for global development, is impossible without examining the role of ASEAN in the regional security system, its approaches to responding to threats, and the challenges faced by its regional leadership.

The purpose of this article is to analyze the role of ASEAN in the regional security system of Southeast Asia. The theoretical foundation of the study is based on the Regional Security Complex Theory developed by the Copenhagen School. The specificity of this theoretical framework has determined the use of the “levels of analysis” approach, which makes it possible to take into account both internal and external factors shaping regional security and their interaction.

The authors argue that in a complex geopolitical environment characterized by great power rivalry, ASEAN has managed to establish and maintain its leading role in shaping the regional security architecture. Of particular importance for ASEAN's leadership is its position as the hub of regional political and security forums, primarily the East Asia Summit, the ASEAN Regional Forum, and the ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus. Through this role, ASEAN has been able to promote the concept of “ASEAN centrality” and its own principles and norms of interaction, known as the “ASEAN Way” among its dialogue partners. At the same time, despite ASEAN's success as the central element of the regional security system in Southeast Asia, East Asia, and the broader Indo-Pacific region, its leadership faces significant challenges. These include the intensification of strategic rivalry between the United States and China, competition from alternative (minilateral) formats, internal heterogeneity within the organization, and institutional constraints.

Key words: ASEAN, security, regional security system, “ASEAN centrality”, “ASEAN Way”, Southeast Asia, East Asia, Indo-Pacific region.

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026